

Athanasios’ undsætningsaktion

Historien om hvordan Nikæa-koncilet
blev økumenisk

Af stud.theol. Jakob Benedikt Juul Pedersen

I 2025 fejrer vi et for kristendommen centralt jubilæum: 1.700-året for Det første Nikæa-koncil. Kirkemødet i 325 skulle nemlig vise sig at blive en på mange måder skelsættende begivenhed for udviklingen af den kristne lære. Koncilet fandt sted i forbindelse med kejser Konstantins gradvise tilnærmelse til kirken, der brød med Romerrigets hidtidige afstandtagen fra og periodevis forfølgelse af kristendommen.

I sin samtid var kirkemødet dog ved at gå i glemmebogen. Havde det ikke været for kirkefaderen Athanasios og hans senere iscenesættelse af kirkemødets betydning, havde der næppe været meget at fejre i år.

Koncilets baggrund

Konstantins regeringstid inden CONCILET er vigtig for at forstå, hvorfor det fandt sted, som det gjorde:

Konstantin den Store blev født i begyndelsen af 270'erne som søn til Constantius, siden kendt med tilnavnet Chlorus, der på det tidspunkt tilsyneladende endnu blot var officer i den romerske hær. Først i 293 blev Constantius kejser over Romerrigets vestligste provinser som led i den firedeling af riget, der kaldes tetra-

rkiet. Således blev Konstantin selv også en potentiel kandidat til fremtidig kejserstatus, en position han også blev opdraget med henblik på at varetage.

Denne position fik han da også, da han år 306 blev udråbt til kejser efter sin far. Tetrarkiet var imidlertid blot endnu et skud på stammen af en lang række fejlslagne forsøg på at løse den romerske successionsproblematik, og tetrarkiet viste sig heller ikke at være en effektiv løsning: Interne magtkampe og åben borgerkrig blev snart normen mellem medkejserne, og den evige kamp om monopol på tronen gentog sig. Det skete i modsætning til forestillingen om den broderkærlige harmoni, der havde været sigtet og bagtanken med tetrarkiet.

I borgerkrig er broderkærlighed betydningsløs, og skønt Maxentius var Konstantins svoger, var han også som vestlig medkejser Konstantins rival. Da Maxentius angreb Konstantin, gik Konstantin derfor metodisk til værks, og i 312 blev Maxentius besejret i Slaget ved Den Milviske Bro. Konstantin havde nu forøget sit territoriale herredømme betragteligt, og i sammenhæng med netop dette felttog havde han som bekendt anvendt kristen symbolik på sine bannere. Hvad der

præcis forårsagede, at Konstantin gjorde således, og hvornår denne udvikling var begyndt, ved vi desværre ikke med sikkerhed. Vi ved dog, at Konstantin, da han nu overtog herredømmet over hele vesten, gjorde det som en form for protektor for kristendommen. Konstantin indkaldte endda selv til et vestligt rigskoncil i Arles i 314. Det var en historisk afgørende begivenhed, og beslutningerne fra dette koncil har allerede en proto-økumenisk karakter over sig.

Set i lyset af disse forudgående begivenheder kommer konciliet i Nikæa til at stå i et andet lys: Ligesom Konstantin efter sin erobring af Maxentius' provinser foranstaltede et rigskoncil, indkaldte han nu til et koncil for at konsolidere sin magt efter at have besejret sin sidste politiske modstander, Licinius, i Slaget ved Chrysopolis i 324. Dette koncil var Nikæa-konciliet i 325. Dets realpolitiske baggrund skyldtes altså kejserens iver efter at få kontrol over sine ny erhvervede provinser.

Teologiske uenigheder

Konciliet var dog også foranlediget af en teologisk stridighed, der var begyndt at ulme i imperiets østlige provinser. En alexandrinsk menighedsleder ved navn Areios, eller Arius, kom i 318 i konflikt med sin biskop, Alexandros. Areios var utilfreds med biskoppens kristologi, der for ham implicerede to ultimative principper i verden, Faderen og Sønnen. Areios mente, at dette ignorerede det fasttømrede hierarki, der må være mellem titlerne 'Fader' og 'Søn'. Areios var nemlig af den opfattelse, at Sønnens væsen måtte være lavere end Faderens: Sønnen måtte være skabt og dermed også underordnet Faderen.

Alexandros og den alexandrinske gejstlighed fordømte Areios, fordi han ikke ville tilslutte sig en bekendelse, som Alexandros havde præsenteret ham for. Imidlertid sluttede sagen ikke der, for støtten til Areios greb om sig, og da Konstantin i 325 indkaldte til Nikæa-konciliet, stod det klart, at løsningen på denne betændte konflikt måtte blive et hovedemne på mødet.

Det er vigtigt at forstå, at ikke alle af Areios' støtter var fuldstændig enige om Areios' kristologi eller betragtede Areios som deres bannerfører; de sluttede sig sammen *mod* Alexandros' kristologi, fordi de anså den for uacceptabel. Op til kirkemødet var der altså to hovedpositioner: At Sønnen er evig og på niveau med Faderen, og at Han ikke er det.

Fra slutningen af maj til juli mødtes nok omtrent 220 biskopper så i Nikæa for at løse striden om Sønnens væsen og andre teologiske problemstillinger. Først havde Konstantin egentlig haft intention om at afholde konciliet i Ankyra, men inden længe ændrede han dets placering til Nikæa. Officielt skete dette på grund af Nikæas mere behagelige klima, men reelt var det nok, fordi det ville være lettere for Konstantin at føre kontrol med koncilets gang.

Skønt diskussionen trak i langdrag, blev den nikænske trosbekendelse til sidst vedtaget som en løsning på den konflikt, der var begyndt syv år tidligere i Alexandria. Visse af Areios' støtter kunne imidlertid ikke tilslutte sig bekendelsens ordlyd, og de blev ekskommunikeret på stedet. Biskopperne afgjorde også andre teologiske og administrative spørgsmål, men det er i særlig grad blevet husket for netop den nikænske trosbekendelse. Be-

kendelsen har da også vist sig at få et meget længere efterliv, end koncilet havde intenderet, og en langt større indflydelse end nogen af de andre beslutninger. Den var tydeligvis oprindeligt en bekendelse, der ikke blev fremstillet med henblik på en fast liturgisk brug i kirken.

Dette viser sig særligt i den lange række af fordømmelser af andre teologiske forståelser til slut. Dertil kommer de terminologisk tekniske beskrivelser, der har oprindelse i filosofien frem for i Bibelen: "af Faderens væsen" (*ek tēs ousias tou Patrós*) og "ens i væsen med Faderen" (*homooúsion tō Patri*). Det er svært at forestille sig, at disse vanskelige formuleringer skulle være tænkt til at indgå ved en katekumenens dåb.

Athanasios' forsvar

Samtidens kritikere fremførte netop disse indvendinger. Det er tydeligt, når man læser værket *De decretis*, et forsvar af den nikænske trosbekendelse fra 350'erne skrevet af Alexandros' arvtager, Athanasios af Alexandria. For den nikænske trosbekendelse var nemlig ikke på dette tidspunkt et fikspunkt for den rette lære i den kristne kirke, en rolle det senere skulle antage. I 350'erne var det tværtimod et dokument fra en periode, der for længst var passé, og bekendelsens teologiske position var nu trængt. Den nikænske trosbekendelse blev ganske enkelt ikke brugt.

Athanasios, der i 325 selv havde deltaget i koncilet som diakon, gik imidlertid op imod denne tendens. Han gjorde sig gennem en række polemiske skrifter, heriblandt *De decretis*, til bannerfører for Nikæa-koncilet som et helt særligt kirkemøde og fremhævede bekendelsens

særlige betydning: "For den tro, som koncilet bekendte på skrift, *den* er den almindelige kirkes."

Athanasios' udsagn er bemærkelsesværdigt, fordi det udtrykker en kategorisk benægtelse af de kirkepolitiske realiteter. *De decretis* blev skrevet i en tid, hvor nikænsk lære var yderst trængt, og hvor den statssanktionerede teologi var en, der betragtede Sønnen som underordnet Faderen. Athanasios så imidlertid stort på disse realiteter og på samtidige koncilers modstridende lære. I stedet iscenesatte han Nikæa-koncilet som et dogmatisk fikspunkt for hele kirken, hvad end kirkens officielle synspunkter billigede dette eller ej.

Athanasios måtte derfor forsvare den nikænske trosbekendelse mod kritik, for eksempel at nogle af dens anvendte udtryk ikke stammede fra Skriften, og at opfattelsen af Sønnen som ens i væsen med Faderen underkendte hierarkiet mellem Faderen og Sønnen.

Avlet, ikke skabt

Athanasios gik systematisk til værks i polemikken mod 'arianerne' (han skar nemlig alle, der i en eller anden grad støttede Areios, over én kam). Først og fremmest pointerede han, at hans modstandere ikke engang kunne formulere sig fornuftigt, fordi de bogstaveligt talt var *gudsforladte*. Dette gjorde Athanasios blandt andet gennem en såkaldt *antanaklase*, dvs. en sætning, hvor det samme ord anvendes i to forskellige betydninger: "For eftersom de nægter Guds Ord (*lógon*), er de med rette også forladte af al fornuft (*lógon*)."¹² Med andre ord skrev Athanasios, at hans modstandere fornæg-

ter Guds Ord *som* Guds Ord, og at de *der-ved* er blevet ufornuftige. For Guds ord opretholder, bevirker og udgør fornuften.

Derpå forsvarede Athanasios brugen af udtryk uden oprindelse i Bibelen i den nikænske trosbekendelse ved på retorisk vis at pege fingre ad modstanderne. Det var nemlig dem, der først havde gjort sådan, og derfor var begreberne berettigede i den nikænske trosbekendelse, som i øvrigt anvendte sådanne udtryk på en from måde, mens modstanderne anvendte deres til ugudelighed, mente Athanasios. Dermed udgør hans argumentation et eksempel på en antik retorisk strategi ved navn *biaion*: At man retfærdiggør sin egen handling ved at påstå, at ens modstander foretog samme handling først.

Endelig definerede Athanasios i sit for-svar også en vigtig teologisk distinktion: Han opererede nemlig med et fundamen-talt skel mellem at 'skabe' og at 'avle'. Derfor mente Athanasios, at det var ka-tegorimæssigt forkert at kalde en søn for en skabning: "For mennesket skaber et hus, men det avler en søn." En søn *kan* altså ikke være en skabning, fordi begre-bet 'søn' tilhører en anden kategori. Fordi Skriften igen og igen kalder Kristus for

Sønnen, *må* Han følgelig være avlet fra Gud og derved være lig Ham. Det er, for-di de to prædikater forudsætter forskel-ligt væsensforhold til deres ophavsmand: Prædikateret 'søn' forudsætter et væsen fra Gud (*ék tou theou*), mens prædikateret 'skabning' forudsætter et væsen uden for Gud (*éxōthen tou theou*).

Efter Athanasios

Athanasios' polemiske skrifter udgjorde en systematisk indsats for at styrke den nikænske teologis position i samtiden. Han nåede aldrig selv at se den fulde frugt af sin indsats, men det betyder ikke, at det ikke skete.

I 381 gik alle Athanasios' drømme i op-fyldelse ved Det første Konstantinopel-koncil: Her blev Nikæa-konciliet cemen-teret som en helt særlig og Helligåndsins-pireret begivenhed, der blev dogmatisk fikspunkt for kirken. Denne opfattelse er uden tvivl påvirket af Athanasios. En-delig blev Athanasios' iscenesættelse af Nikæa-koncilets betydning afgørende for udviklingen af den idé, at visse konciler som det i 325 kunne tilskrives en særlig autoritet inden for kirken.

Onsdag den 24. september 2025 kl. 14.00

Nikænum: Perspektiver for fremtiden Markering af 1700-års jubilæet for den nikænske bekendelse

Sted: TBA

Arr.: Center for Paradoksstudier (Det Teologiske Fakultet)
og Det mellemkirkelig Råd